

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ імені АНДРІЯ МАЛИШКА**

КАФЕДРА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА В УКРАЇНІ І СВІТІ

*Всеукраїнська науково-практична конференція
до Дня української писемності й мови*

27 жовтня 2023 року

Київ – 2023

УДК 80.06

У 34

*Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені М.П. Драгоманова
(протокол № 4 від 30 листопада 2023 року)*

Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі:
Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції /відп. ред.
С.В. Шевчук, відп. за випуск Ю.Б. Виноградова, О.В. Дияк. К.: Вид-во
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
2023. 110 с.

У збірнику вміщено доповіді мовознавців, молодих учених і студентів, які брали участь у конференції. Тематика доповідей охоплює питання мовної політики в Україні, аспекти професійної комунікації в сучасній освіті, проблеми лексикології, морфології, термінології та фразеології української мови.

Для аспірантів, студентів-філологів, учителів української мови загальноосвітніх шкіл та гімназій.

Редакційна колегія:

Шевчук Світлана Володимирівна, завідувач кафедри культури української мови, академік НАН ВО України, кандидат філологічних наук, професор – **відповідальний редактор;**

Виноградова Юлія Борисівна, старший викладач кафедри культури української мови – **відповідальний секретар;**

Глущик Сергій Васильович, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **модератор;**

Дияк Олена Володимирівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар;**

Лобода Тетяна Михайлівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат педагогічних наук.

© Автори статей, 2023

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2023

Лобода Тетяна,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова,

м. Київ

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОГО ДОРОБКУ О.СИНЯВСЬКОГО ДЛЯ РОЗБУДОВИ ПРАВОПИСНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Серед українських мовознавців ХХ ст., які заклали теоретичні чинники нормування української мови, важлива роль належить Олексі Наумовичу Синявському – автору праць з історії української літературної мови, сучасної та історичної фонетики й граматики мови, діалектології, навчальних посібників з української мови. Своїм творчим завзяттям, мовним чуттям і надзвичайною активністю учений сприяв, крім того, творенню мовного стандарту, зокрема правописної системи української мови.

Постать О.Синявського як яскравої особистості постає з ґрунтовних наукових праць А.Грищенка [1] та Ю.Шевельова [4]. Цінні спогади про різні періоди життя мовознавця залишили Д.Соловей і Г.Синявська. Багатогранна діяльність ученого (науковця, педагога, громадського діяча) всебічно проаналізовано в українському мовознавстві та діаспорі: М.Булахов, В.Винник, А.Грищенко, В.Калашник, І.Огієнко, В.Чапленко, Ю.Шевельов й продовжено нині в численних наукових дослідженнях О.Арцебашевої, Т.Мельник, Л.Пени, О.Черемської та ін.

Метою нашої статті є з'ясування значення наукового доробку О.Синявського для процесу нормування української літературної мови 20-30-х років ХХ століття в питанні формування єдиного правопису. До 1917 року українська мова не мала повної, упорядкованої, науково обґрунтованої, для всіх

обов'язкової орфографії, узаконеної державою, що не могло не позначитися на різних мовних рівнях.

Після 1917 року гостро постало питання про створення єдиної орфографії з огляду на розширення царини функціонування української літературної мови. Щойно сформувався уряд УНР міністр освіти Іван Стешенко доручив професорові Київського університету Івану Огієнко укласти короткі правила українського правопису. Саме ці укладені «Правила українського правописання» стали першою науковою системою нашого правопису, основою для видання проєкту «Найголовніших правил українського правопису» (17 січня 1919 р.), який у 1921 році відредагував Агатангел Кримський. Це була спроба вироблення розширених правил правопису, що об'єднав би східно- та західноукраїнські традиції.

Однак повної нормалізації літературної мови не відбулося, усвідомлення складної мовної ситуації змушує О.Синявського до здійснення рішучих кроків. Свідченням цього є клопотання, надіслане до історико-філологічного відділу («Записка про складання мапи фонетичних явищ української мови» (1 липня 1919 р.), у якому акцентовано увагу на першочерговому завданні новоствореної Академії наук: систематичне вивчення української мови й усталення правопису літературної мови. Характерні риси мовної особистості О.Синявського, ученого-аналітика, можна виявити у працях з історії української літературної мови: «Мова творів Гр. Сковороди» (1924); «Дещо про Шевченкову мову» (1925); «З верховин нової літературної української мови» – про мову І.П. Котляревського (1929); «Елементи Шевченкової мови, їх походження і значення» (1931) та ін. Завдання науки, як уважав О.Синявський, полягає в тому, щоб у кожному окремому обмеженому «шматкові» української літературної мови (напр., в окремого письменника) точніше виявити його мовні складники, їх походження й місце в літературній мові взагалі. Саме цього вимагали потреби розбудови й уніфікації літературної мови, удосконалення її літературних норм.

О.Синявський брав активну участь у роботі конференції у Харкові 1927 року, був редактором остаточного варіанта «Українського правопису». Праця вченого «Коротка історія «Українського правопису» висвітлює перебіг процесу формування та становлення харківського («скрипниківського») правопису, являє собою, на нашу думку, детальним документальним описом «довгої й складної» (О.Синявський) історії правописної дискусії 1925-1927 років.

Насамперед створена Державна правописна комісія з першої наради та рішенням першого пленуму обмежила нормалізацію літературної мови такими завданнями:

- 1) встановити український алфавіт (*авторське альфавет*);
- 2) подати правила правопису слів у частині кореня, наростків і приростків (фонетика);
- 3) визначити закінчення відмінюваних слів (морфологія);
- 4) правопис чужих слів;
- 5) правопис власних назв;
- 6) унормувати пунктуацію;
- 7) визначити хоча б шкільну граматичну термінологію;
- 8) створити орфографічний словничок.

На думку членів комісії, «... знайти розумний і доцільний компроміс, тобто уніфікувати мову так, щоб вона не відбивала народної мови принаймні в її найголовніших діалектах, щоб вона була найближча до якнайбільшої маси народної мови, а до всього того, щоб у її правописі і структурі без крайньої потреби не була порушена усталена традиція» [2, с. 435]. Члени комісії репрезентували різні місцевості України (менше Західної України), а тому виявляли різні правописно-мовні погляди, звички, що спонукало до дискусій щодо визначених завдань. Остаточне упорядкування зібраного матеріалу було доручено А.Кримському, В.Ганцову, О.Синявському. Орфографічний словничок мав скласти Г.Голоскевич.

На другому пленумі Комісії (5-8 квітня 1926 р.) у Харкові знову переглянуто проєкт, внесено до нього зміни для спрощення правопису.

«Український правопис» 1926 року відіграв важливу роль у кодифікації граматичної системи української писемно-літературної мови, бо його наступні редакції в орфографії відмінюваних частин мови, крім закінчень родового відмінка однини іменників, нічого суттєвого не змінювали. Правопис закінчень кодифіковано насамперед з уваги на існування двох варіантів літературної мови (галицького і наддніпрянського) та діалектне розмаїття. Проект «Українського правопису» 1926 року було виразно орієнтовано на академічні правила 1921.

Третя редакція, укладена за постановами другого пленуму, була надрукована як проект українського правопису (двотисячним тиражем), що виконав О.Синявський. На думку вченого, це був *перший етап* історії «Українського правопису».

З серпня 1926 року почався *другий етап* обговорення створеного проекту широкими колами фахівців-філологів, педагогів-практиків, інших робітників слова. Всі рукописні дискусійні матеріали були зосереджені в редакції «Вістей» і надруковані в спеціальному додатку під назвою «Український правопис (Дискусійний бюлетень)». Попри різноманітність вимог і побажань, висловлених під час восьмимісячного обговорення, з'ясувалося, що 1) «...в правописній дискусії більш одностайно виступали зі своїми вимогами представники Західної України...»; 2) всі визнавали доконечну потребу «...впорядкувати український правопис і мову принаймні в розмірах проекту» » [2, с. 439].

На початку травня 1927 року президія Комісії готує правописну конференцію з метою прийняти остаточний варіант правопису, яка відкрилася в Харкові 25 травня того ж року. Як зазначав О.Синявський, у ній брали участь понад 50 делегатів, котрі репрезентували всі історичні українські землі, закордонні також.

«Почалася конференція зі вступної промови Народнього Комісара Освіти М.Скрипника, де була вказана основна мета і завдання з'їзду. Потім акад. А.Кримський прочитав доповідь «Історія українського правопису» та О.Синявський «Підсумки правописної дискусії» [2, с. 442]. Вже з дискусії стало

очевидно, що найбільше заперечень може виникнути з питань альфавету (бажання перейти на латинку або запровадити паралельне її використання з тодішньою абеткою; скасування апострофа, окремих літер: ї, г, я, є, ю), правопису чужих слів і власних імен. Конференція внесла чимало змін, поправок у проєкт, однак не могла вирішити всі проблемні питання. «Та й формально вона мала більш директивне значіння, являючи собою власне найвищий організаційний вияв голосу сучасности. На підставі дискусій і ухвал Конференції за постановою тієї ж Конференції остаточно оформити «Правопис» мала вже президія Комісії. З цієї праці президії починається *третій* і вже останній етап історії «Українського правопису» [2, с. 446]. Обговоривши проєкт правопису і відповідно проголосувавши, делегати затвердили новий правописний кодекс, а 6 вересня 1928 року нарком освіти Микола Скрипник підписав його до виконання. Правопис ввели в дію 1929 року. Він був побудований на компромісі: поряд із загальнолітературними відбивалися місцеві вимовні й граматичні явища та архаїзми, окремі правила не відповідали основним традиціям формування української літературної мови, а інші були штучно ускладнені, зокрема слова іншомовного походження писалися відповідно до західноукраїнських традицій. На думку О.Синявського, не всі проблемні питання були з'ясовані та вирішені якнайкраще. Попри це нова редакція правопису засвідчила, що «...все ж багато правописно-мовних питань, непорозумінь і вагань...» [2, с. 451] він вирішив.

У праці «Коротка історія «Українського правопису» увагу привертають відмінні від сучасних правописні явища, що були введені в мовну практику О.Синявським і внормовані Правописом 1928 року: народньої, східнього, західнього, діяктелогічний, матеріалів, спеціальний, значіння; морфологічні: аналіза, метода; схожости, місцевости; лексичні явища: завсіди, (ці елементи виступають) нерівно (у значенні неоднаково), безоглядно, єсть, супроти (у значенні на відміну), прослідок (слід); термінологічні одиниці (лінгвістична термінологія 20-30х рр. мала тенденцію до творення на власнемовному ґрунті): іменники ніякого роду (середнього роду), приростки, наростки, лексикальний

матеріал, назовний відмінок, додаток прикметниковий (означення), сьогочасна літературна мова; синтаксичні явища: завдання науки полягає на тім [3].

Упродовж роботи в Українській Академії Наук О.Синявський здійснив величезну діалектологічну роботу з метою виявлення характерних рис української мови і як редактор остаточного варіанту «Українського правопису», ухваленого на Правописній конференції у Харкові 1927 року. Згодом укладає «Найголовніші правила української мови (За новим правописом)» (1929 р.).

Важливими й нині залишаються сформульовані О.Синявським основні рекомендації щодо оволодіння мовою й плекання мовної культури. Усе це стало підґрунтям для роботи над усталенням норм літературної мови, і головна роль у цьому належить О.Синявському. Він уперше визначив орфоепічні та морфологічні норми української мови. І хоч у 30-ті роки цю працю було названо націоналістичною, шкідливою, однак те, що запровадив О.Синявський, лишилося, хоч і без імені творця, і живе в самому характері сучасної української літературної мови, донині зберігаючи свою своєчасність й актуальність. Цінність і важливість лінгвістичного наукового доробку О.Синявського полягають у тому, що він дає змогу з'ясувати значення особистості з високою мовною свідомістю в історії мови, а також виявити самотутні риси української мови, характерні мовні ознаки періоду її становлення [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко А.П., Синявський О.Н.: місце в історії українського мовознавства / А.П. Грищенко // Українська мова. 2005. №4. С. 22-62.
2. Синявський О. Коротка історія «Українського правопису» // Історія українського правопису XVI-XX століття. Хрестоматія / Упоряд. В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. К.: Наукова думка, 2004. С. 432-452.
3. Черемська О.С. Мовна особистість Олекси Синявського в історії Харківської філологічної школи 20-30 рр. XX ст. [Електронний ресурс]. – URL: [https:// 5615-Article Text-11592-1-10-20160421\(2\). pdf](https://5615-Article-Text-11592-1-10-20160421(2).pdf) (дата звернення 20.10.2023)
4. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців / Ю.Шевельов. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2002. 132 с.